

ASPECTE PRIVIND MINIMA INTERVENȚIE ÎN RESTAURAREA DE CARTE VECHE ROMÂNEASCĂ

Pe plan național, în activitatea de restaurare a cărților vechi, românești sau străine, s-au manifestat două tendințe. O primă tendință este axată pe restaurarea completă a volumelor, deci restaurări de mare amploare și o altă tendință, mai apropiată de practica internațională, se bazează pe intervenții mici asupra cărților, fără descoaserea volumelor¹. Appreciate sau renegate aproape în egală măsură, fiecare dintre aceste metode au justificarea lor, câtă vreme nu se cade în păcatul exclusivismului.

Dacă intenționăm să apreciem exact care dintre cele două metode o aplicăm în timpul procesului de restaurare a unei cărți, trebuie neapărat să pornim de la ideea că fiecare obiect, în cazul nostru fiecare carte veche, este un caz de sine stătător, care are problemele sale specifice. Numai după o analiză temeinică a fiecărui element în parte, corelată cu starea de conservare, cu natura, evoluția și dimensiunea degradărilor, restauratorul trebuie să decidă care metodă o va propune pentru a fi aplicată.

Orice restaurator dorește ca intervenția directă asupra unei cărți să presupună operații minime, care să permită păstrarea întregului, așa cum a fost el realizat de artist. Trebuie însă să fim conștienți, că mai ales la noi, acest deziderat este departe de a se realiza. Din acest motiv, considerăm că este imperios necesar, aplicarea unor programe de conservare în colecții de carte veche, ele fiind singurele mijloace eficiente în vederea stopării sau a prevenirii degradării masive a cărților vechi.

Cât timp astfel pe măsuri nu vor fi puse în practică, spre laboratoarele noastre de restaurare vor veni, în continuare, un număr imens de cărți vechi, asupra cărora nu vor putea fi aplicate intervenții minime, câtă vreme ele au suferit distrugerii majore, atât la corpul cărții cât și la legătură.

Acest lucru este specific cărții vechi românești și este comun tuturor depozitelor de acest fel din țară. În această direcție, este nevoie de o atenție sporită privind, cel puțin stoparea proceselor evolutive de degradare. În lipsa unor măsuri în acest sens, este limpede că restauratorii vor fi nevoiți, mult prea des, să recurgă la intervenții de mare amploare.

În actualele condiții în care este păstrată, cartea veche românească, deja deteriorată în mare măsură, va continua să fie cel mai mult afectată, așa încât, curând, restauratorii nu vor mai putea aplica deloc intervenții mici, fără descoaserea volumelor.

Pornind de la aceste lucruri, în restaurarea unor cărți românești, trebuie avut în vedere mediul în care acestea au fost depozitate, degradările majore pe care acestea le au, atât în ceea ce privește suportul de text, cât și la legătură. Când este posibil, este preferabil să se execute intervenții mici, fără descoaserea volumului. Atunci când acest lucru nu este posibil, restauratorul este nevoit să recurgă la intervenții mari, fără însă a pierde din vedere păstrarea tuturor elementelor originale prezente.

Practica restaurării se bazează pe pregătirea științifică și istorico-umanisă, pe îndemânarea, discernământul, răbdarea și tehnica restauratorului, pornind de la experiența proprie a acestuia. În ansamblu, această pregătire trebuie să fie multidisciplinară. Numai în acest fel vor putea fi analizate toate particularitățile operei, în cazul nostru, a cărților vechi.

Fiecare carte veche poate oferi informații diverse, care nu se referă doar la conținutul textului ci și la natura materialelor folosite, la proveniența acestora, la tehnici de fabricare, la metode de realizare a vechilor legături, tehnici de ornamentare, motivele folosite etc. O bună bucată de timp, se considera că doar textul și învelitorile ornamentate trebuiau să fie protejate în cursul restaurării. Această idee s-a dovedit a fi, nu doar eronată, dar și extrem de dăunătoare.

Pentru a putea aplica metode corecte de restaurare, în cazul vechilor legături medievale de carte, în special românească, este necesar ca tendințele de cercetare să se extindă și asupra studiului materialelor, tehnicilor și ornamentelor folosite de vechii legători de carte. Cercetările întreprinse în

---

¹ Al. Știrban, *Restaurarea pe volum nedesfăcut a unei Evanghelii tipărită la Deal, 1644, în Apulum*, XXXV, 1998, p. 623-624.

acest sens s-au rezumat până la un moment dat doar la aspectul artistic sau la studiul materialelor, fără a se opri asupra tehnicilor de legare a cărților, în spațiul românesc. Pentru cartea străină, lucrurile stau cu totul diferit.

Elementele de legătură trebuie neapărat păstrate, în cele mai mici detalii. Acestea sunt realizate în mod specific, în funcție de epocă, de zonă geografică, de tradiții locale și mentalități individuale sau colective. Toate aceste elemente ne pot furniza detalii legate de răspândirea meșteșugului legatului cărților, despre atelierele existente pe lângă mănăstiri, tipografii sau despre legătorii individuali, cei care au învățat meșteșugul legatului cărților, din tradițiile locale. Toate aceste lucruri au putut influența diferitele metode de lucru sau folosirea unor materiale specifice, rezultând în ultimă instanță particularitățile locale în tehnica legăturilor de carte².

Din acest punct de vedere, orice intervenție de restaurare trebuie să țină seama de toate aceste aspecte. Fiecare componentă a cărții poartă o serie întreagă de informații. În ansamblu, fiecare carte posedă date complexe, care cu trecerea timpului, au tendințe descrescătoare. Pierderea unei anumite cantități de informații conținută de carte, se datorează fie deteriorărilor naturale, generate de îmbătrânirea materialelor, fie depozitării în condiții necorespunzătoare sau a unei restaurări defectuoase. În timp ce condițiile de păstrare pot fi ameliorate iar procesele de natură fizico-chimică și biologică pot fi stopate sau corectate printr-o restaurare corectă, daunele produse de restaurări defectuoase pot afecta atât stabilitatea cărții cât și mesajul pe care aceasta este menită să-l transmită.

Intervenția de restaurare trebuie să se rezume la strictul necesar, trebuind să servească în primul rând la redarea stării de sănătate și a funcționalității cărții, păstrând nealterate toate elementele originale, nemodificând și neintervenind cu nimic în structura acestora.

Obținerea funcționalității cărții este necesară, pentru că aceasta este menirea ei, de aceea conservarea și restaurarea, nu are în vedere izolarea completă a acestor opere. Cercetarea lor trebuie să se facă însă în condiții bine stabilite.

Pe de altă parte, modificările în structura cărții, modificări a unor elemente constitutive ale legăturilor vechi, tocmai în numele acestei funcționalități, pe motiv că meșterul respectiv nu ar fi stăpânit corect arta legării cărților, iar unele detalii de execuție, unele elemente, nu sunt întocmai cu cele folosite în marile ateliere europene de legătorie, sunt de natură să modifice mesajul istoric și documentar al cărții respective.

Adoptarea oricăror elemente străine cărții vechi, falsifică în esență opera respectivă și-i privează pe cercetători de dobândirea unor importante informații privind istoria tehnicilor de legare în anumite arii geografice, specificul meșteșugurilor, al legării cărților, particularități regionale ale acestei arte, specificul atelierelor etc. Același lucru este valabil atât în privința suportului, fie acesta hârtie sau pergament, cât și a textului.

Aceste probleme trebuie avute în vedere permanent, atunci când luăm în discuție sau când decidem asupra metodelor și tehnicilor pe care le vom aborda în timpul procesului de restaurare al unei cărți vechi. Adoptarea cu mult prea multă ușurință, a unor elemente străine cărții, chiar din dorința de a mări funcționalitatea acesteia, nu face decât să micșoreze sau să falsifice cantitatea și calitatea mesajului pe care obiectul îl transmite, prin toate elementele sale constitutive.

Precum fiecare epocă are propriile caracteristici, tot la fel, fiecare atelier, fiecare zonă geografică și de multe ori, fiecare legător de carte, avea specificitatea sa. În fond, din toate aceste particularități, se pot trage concluzii deosebit de interesante³.

Este limpede astfel că structura materialelor suport de text, aspectul lor, legătura sau elementele ei constitutive, nu trebuie modificate sub nici o formă, în cursul procesului de restaurare, chiar dacă unele elemente nu asigură un anumit grad de funcționalitate.

Să lăsăm așadar meșterul medieval să rămână în istorie așa cum a creat el, cu frumusețea și specificul muncii sale, dar și cu imperfecțiunile pe care uneori le-a comis, și care poate tocmai ele, sunt de natură a lămuri aspecte nebănuite în arta redactării și scrierii și legării cărților.

Din alt punct de vedere, negarea oportunității intervențiilor de restaurare, riscă să pericliteze durabilitatea în timp a cărților vechi. Nu este bine și nu este științific să fie excluse de la restaurare,

² *Ibidem*, p. 623, 625.

³ E. R. Colta, *Legătoria de carte, un meșteșug de veche tradiție românească în vestul Transilvaniei, în Valori bibliofile din patrimoniul cultural național. Cercetare și valorificare*, II, București, 1983, p. 384.

volumele de carte veche, care au corpul de carte puternic afectat de procese evolutive de degradare, sau a căror legături au fost complet sau în mare parte distruse, cu toate elementele structurale compromise, doar din dorința de a aplica în mod obligatoriu o restaurare, care să nu necesită descoaserea volumului.

Din practica noastră, am observat că poate, tocmai aceste cărți, sunt cele mai valoroase, atât din punct de vedere al vechimii, cât și ca nivel al informației istorice. Așa este cazul cărților vechi românești, care în mare parte nu au beneficiat de-a lungul timpului, de condiții adecvate de păstrare. În restaurare, a ne călăuzi după alte reguli decât cele care pornesc de la starea de conservare și de la valoarea istorică a piesei, este o greșală de nepermis.

Restaurarea trebuie să stopeze procesele de degradare și să redea obiectului semnificația de odinioară, păstrând nemodificată structura acestuia. Ea trebuie să opteze întotdeauna, acolo unde acest lucru este posibil, pentru intervenția minimă, cu păstrarea tuturor elementelor originale, păstrând nealterat mesajul operei. Nu trebuie însă excluse de la restaurare volumele asupra cărora intervențiile trebuie să fie majore.

Ca o concluzie, se poate spune că în restaurarea cărților vechi, trebuie să se aibă în vedere intervenții mici, fără descoaserea volumului, dacă acest lucru este posibil. Nu se poate aprecia de la început cât de mică va fi intervenția, decât după o atentă examinare.

Sunt cazuri când starea de conservare nu permite decât o intervenție de o amploare mai mare. Și în această situație, vor fi păstrate toate elementele originale. În cazul volumelor care și-au pierdut complet toate elementele constitutive ale legăturii, restaurarea corpului de carte și a legăturii trebuie să se facă, ținând cont de particularitățile istorice și geografice în care acestea au fost realizate, folosind analogiile oferite de bibliografia de specialitate⁴.

În cazul nostru, din numărul mare de cărți românești restaurate, o parte semnificativă dintre acestea a suferit degradări masive, atât a corpului de carte, cât și a legăturii. Doar o mică parte din aceste cărți și-au păstrat intacte unele elemente ale legăturii.

Deciziile privind intervențiile de restaurare a acestor cărți au fost luate în funcție de fiecare caz în parte. Unele au fost restaurate fără descoaserea volumului, prin intervenții mici, asupra cotorului, scoarțelor, nervurilor, capitalbandului, pielii etc., prin consolidarea acestora. Altele însă au necesitat intervenții de o amploare mai mare.

În ideea unei responsabilități sporite din partea acelor care decid viața cărților, a restauratorilor, care în ultimă instanță au datoria salvării lor, trebuie accentuat rolul cărții vechi și menirea noastră de a o păstra.

SOFIA ȘTIRBAN
Universitatea "1 Decembrie 1918"
Alba Iulia

SOME ASPECTS REGARDING THE MINIMAL INTERVENTION IN THE RESTAURATION OF ROMANIAN ANCIENT BOOK

SUMMARY

In the romanian activity of restauration have come out two tendencies, which referend to complete restoration of ancient books volumes, and also referend to small interventions, with out undoing the volumes.

Accepted, as well as repeled, each pne of these methodes has a justification, as long as we are not talking about exclusivism.

Considering each books as a separate case, everyone with its owan problems, we can say that any method is a good one if we apply the principle of minimum intervention, keeping all the original elements.

---

⁴ D. Dreghiciu, *Legători de cărți consemnați în însemnări olografe de pe tipărituri românești vechi din jud. Alba (sec. al XVIII-lea și prima jumătate a sec. al XIX-lea)*, în *Sargetia*, XXI-XXIV, 1988-1991, p.198-202.